

A JOGALKOTÓ KULTUSZMINISZTER, JANKOVICH BÉLA

Felkai László

Hazai neveléstörténelmünk érdemeinél eddig kevesebb figyelmet fordított *Jankovich Béla* négyéves miniszteri tevékenységére, noha egész munkásságát és különösen hozott jogszabályainak számát, koncepciójuk érdemleges minőségét tekintve is megérdemli az eddiginél alaposabb ismertetést. Indokoltta teszi ezt, hogy az évek során rendszerint törvényvé váló előterjesztéseivel sokszor foglalkoztatta a képviselőházat, és ennek felvázolása kapcsán bepillantást nyerhetünk a kiegyezést követő évtizedek országgyűléseinek törvényalkotó mechanizmusába, az adatok és számok tükrében a dualizmus korabeli oktatásügynek eddig kevésbé publikált részleteibe, jogi vonatkozású hátterébe is.

Életútja

A majd negyvennyolc éves korában miniszterré kinevezett *Jankovich Béla* (1865. április 29. – 1939. augusztus 5.) már fiatal korában végzett tanulmányai – különösen azok helyszíne – folytán szert tett olyan képzettségre, amely kiemelte őt a korabeli államférfiak, politikusok sorából. Középiskolai tanulmányait a több magyar nemesi család fia által látogatott bécsi Theresianumban, a felsőfokúakat a budapesti egyetemen kívül a *Sorbonne-on* végzi, de miután 1888-ban az államtudományok doktorának címét is megszerzi, több éven át a budapesti, a londoni, a freiburgi egyetemeken természettudományi tanulmányokat folytat, majd az USA-ban, Japánban és Kínában bővíti ismereteit, szélesíti látókörét. Hazatérése után eredeti egyetemi végzettségének megfelelően a közigazgatásban helyezkedik el és Hont megye törvényhatósági bizottságának tagja, majd 1901-től a budapesti egyetemen a közgazdaságtan magántanára lesz. 1910-ben a Nemzeti Munkapárt programjával képviselővé, a következő évben pedig a képviselőház alelnökévé választják. 1913. február 9-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára, majd február 26-tól (gróf *Zichy János* után gróf *Apponyi Albert* második miniszterségéig) 1917. június 15-ig, először *Lukács László*, majd gróf *Tisza István* miniszterelnöksége alatt több, mint négy évig vallás- és közoktatásügyi miniszter. Egy, a lemondását követő méltatása találóan említi, hogy „forrongó eszmékkal és tárgyyszerűen kigondolt tervekkel lépett be a minisztériumba és a következő tapasztalás nyújtotta gazdag okulásával távozik onnan” (*Néptanítók Lapja*, 1917. június 21. 50. folyam 15. sz. 2. o.).

Miniszterségét követően magánbirtokán gazdálkodik, de közben a budapesti egyetemen magántanárként pénz- és hiteleméleti előadásokat tart, és bár nem volt hivatásos

közgazda, a tudomány magaslatán állva (és a Magyar Közgazdaságtudományi Egylet tagjaként) művelte a közgazdaságtudományt, és amint azt tette folyamatosan 1911–1925-ig, adta közre a *Ricardo* tanainak szellemében fogant tanulmányait. Önálló gondolkodóként induktív anyagra felépített deduktív munkaként értelmezte a tudomány eszméjét. Tudományos munkásságának elismerését jelzi, hogy 1913-ban levelező, 1934-től rendes tagjává választja a Magyar Tudományos Akadémia.

Mint az időszak egyik legeredetibb gondolkodású, a tanügy számos ágában jelentős újításokat bevezető tagja, utolsó éveiben „előkelő félrevonultságban” él, 1939-ben éri a halál.

Első előterjesztései az országgyűlésen

Amint az máig is szokásban van, a XX. század elején is a hivatalát elfoglaló miniszterelnök vagy miniszter a parlamentben ismerteti programját. *Jankovich* még programbeszéde előtt, az 1913. május 6-i 450. ülésen törvényjavaslatot terjesztett be a hajdúdorogi katolikus püspökség felállításáról, majd a május 26-i 451. ülésen további négy tárgyban: a lelkészi illetmények emelése korpótlék útján, a nem állami óvónők illetményeinek emeléséről, a nem állami óvodák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti óvónők, végül az önálló gazdasági népiskolai szaktanítók és szaktanítónők illetményeinek rendezéséről. (Az 1910. év június hó 12-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója [a továbbiakban: Napló] XIX. kötet 11. o., 26. o.)

Ekkor is és a későbbi tárgyalások során a korabeli oktatásügynek és vallási viszonyainak nem egy érdekes adata ismerhető meg, de az országgyűlés két házában folyó, általában több hétig tartó tárgyalások sokszor jelentősen befolyásolták a tanügy vezető szerveit, sőt, magukat a minisztereket is, akik közül *Jankovich* számos más kultuszminiszternél több előterjesztésével tett eleget annak az elvárásnak, elhatározásnak, hogy korszerűsítse a hazai tanügyet.

Jól kiviláglik a tárgyalásokból az is, hogy milyen ellenvetések, viták, többszöri módosítások után egy-egy miniszteri előterjesztés törvénné vált. A liberális korszakra jellemzően ugyanis a szóba hozott javaslatoknak keresztül kellett jutniuk a közoktatásügyi, a pénzügyi bizottságnak tárgyalásain, amelyek során szakmailag és más vonatkozásban is különböző érdekek érvényesültek, nézőpontok ütköztek. Az idevágó jogi elvárások után a gyakran többször módosított szöveget átküldték a főrendházhoz. Az országgyűlés két házában egyöntetű pozitív döntését követően a törvény szövege megjelent a magyar Törvénytár évi kötetében, végül az uralkodó által is szentesítve „kihirdettetett” az Országos Törvénytárban, rendeletek esetén mindennél rövidebb úton a Rendeletek Tárában. Az illetékesek, az érdeklődők (mai napig a neveléstörténelemmel foglalkozók is) első forrásként innen szerezhetnek hitelesen tudomást az előírásokról, jogalkotásokról.

Programjának ismertetése az országgyűlésen

Jankovich Béla az 1910. június 16-i 459. ülésen tartotta meg első hosszabb, programnyilatkozatnak beillő beszédét a képviselőházban (*Napló*, 1910 1913. évi XIX. kötet 115–127. o.). Kapcsolódott ez *Herczeg Ferencnek* az előterjesztéséhez, aki beszámolt az elemi népiskola utolsó (hatodik) osztályának befejezését követő vizsga előírásáról. Ennek szükségességét azzal indokolta, hogy a választójog gyakorlását a törvény az elemi iskola hatodik osztályának elvégzéséhez köti. Az év végi vizsgára a miniszter küld ki biztost, akinek aláírása nélkül a vizsga létezését igazoló bizonyítvány érvénytelen – és akinek további teendőiről a miniszter nyilatkozni kíván.

Jankovich beszédét valóban azzal is kezdi, hogy mindez programjának csak első lépését képezi és folytatásképpen tervezi az ellenőrző közegek működésének részletesebb szabályozását, egyben az iskolalátogatás fokozottabb ellenőrzését.

Az oktatásügy egészére kiterjedő változtatások ismertetése során először a *népiskolával* foglalkozik. Meglátása szerint a községi iskolák alapjában véve csak a nagyobb városokban válnak be, noha a hiányokat vidéken a felekezeti iskolák nagyjából pótolták. Az 1913-ban létező és 32 865 tanulót foglalkoztató 16 530 iskolából 18 állami, 8 községi, háromnegyed része volt felekezeti. Ugyanakkor azonban a tanítóknak csupán kétharmada működött felekezeti iskolában. Az ellenőrzést az iskolaszéken kívül a tanfelügyelő gyakorolta, aki egy községben legfeljebb négy-öt évenként fordult meg. Mivel az 1876: XXVIII. törvénycikk alapján felállított népnevelési bizottságok sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, szükségesnek véli egy, az iskolaszék és a közigazgatási bizottság közötti hatóságnak, konkrétan járasonként egy-két iskolatanácsnak a létrehozását. Ennek tagjai lennének a törvényhatósági bizottságok által kiküldött tagok, a felekezetek képviselői, a megyei tanfelügyelő, az iskolalátogatással megbízott – és a lényegében a tanfelügyelők feladatköréhez hasonló teendőket is végző – igazgatók. Elgondolása szerint az iskolatanács ellenőrzi majd az iskolaügy helyi közigazgatását, az iskolaépületek állapotát, az iskolalátogatásnak, a tankötelezettségnek a teljesítését, nem utolsósorban pedig a tanítás eredményességét. Mivel szükségesnek tartja az ellenőrzés szigorítását, az elemi népiskola hatodik osztályának befejezését követő vizsgára az általa kiküldött iskolafelügyelőnek a feladatát kiterjesztené arra is, hogy évközben is figyelemmel kísérje az iskolák munkáját és az ennek során szerzett tapasztalatairól is számoljon be a záróvizsga lefolyásáról szóló jelentésében. Az iskolákhoz kiküldöttek egész tevékenységének mintájául szolgálhatnának az ausztriai Bezirksschulratok és a poroszországi Kreisschulinspektoren számára kiadott előírások.

A továbbiakban beszámol a miniszter a tanügy különböző ágaiban szerzett tapasztalatairól, részletesebben a középiskolákról, a polgári iskolákról és a felsőoktatásról. Hasonlóan a parlamentben később elhangzott megnyilvánulásaihoz, ezek kapcsán itt is tanújelét adta az oktatásügyben szerzett tájékozottságnak, mindenkor mélyrehatóan elemelve az egyes iskolatípusok korabeli működését, beleértve azok eredményeit és hiányosságait.

Rátérve a *középiskolákra*, említi, hogy azok ellen már addig is merültek fel panaszok, amelyek főleg a túlterheltséget és a nem kellő eredményességet érintették. Mindennek

okát a miniszter főleg a képesítés addigi rendjében látja. Annak ellenére, hogy a reálismeretek oktatása köztudottan intenzívebb a reáliskolákban, mégis többen tódulnak a gimnáziumokba, mert az a továbbtanulás szempontjából minden felsőfokú tanulmányra képesít. A változást ezen a téren a képesítés megváltoztatásától, de ezzel együtt a középiskolák egységesítésétől reméli. Mintául ehhez szerinte a német reálgimnáziumok szolgálhatnak, amelyek példájára a latint nagyobb óraszámmal ugyan, de csak a felsőbb osztályokban tanítanak. Nem helyesli ugyanis, hogy az indogermán nyelvtan alapjait egy holt nyelvből sajátítsák el a tanulók. Tervezett reformja magában foglalja a német nyelv tanítását már az első osztálytól, a franciáét a harmadiktól. Hasznosnak ígérkeznék ez azért is, mert a nyelvtani elemeket nem a latin, hanem az élő nyelvekből sajátítanák el a tanulók. Így egyébként könnyebb lenne a felsőbb osztályokban szereplő latin tanítása is, tanulása is. Javasolja továbbá, hogy a magyar történelmet hozzák szorosabb kapcsolatba a világtörténelemmel. Különösen támogatja azt a koncepciót, hogy egyes tárgyaknak, elsősorban a történelemnek és a természettudományoknak a tananyagát kétszer kellene tanítani, más didaktikai céllal és módszerekkel az alsó és felső osztályokban. A történelemoktatás az alsó osztályokban kövesse a kronológiát, a felsőkben vesse mélyrehatóbb vizsgálat alá a tényeket. Indokolja mindezt a 10–14, illetve a 15–18 éves tanulók szellemi érettségének különbözősége, de az a tény is, hogy így az alsó tagozat és a polgári iskola között szorosabbá válna a kapcsolat, sőt az átlépés is könnyebb lenne a polgári iskolából a gimnázium felső osztályaiba. Ilyen reformmal feltehetően jobb eredményt lehetne elérni a felsőbb osztályokban. Foglalkozik egyébként *Jankovich* azzal a gondolat- tal is, hogy csak az ötödik osztálytól válasszák el tantervileg a gimnáziumot a reáliskolától. Felvetését azzal is indokolja, hogy ez hozzásegítene a pályaválasztás kitolódásához 15 éves korig.

Megállapítható, hogy mind didaktikai, mind az egyéb szempontok alapján javaslatba hozott terveivel csatlakozott *Jankovich* a középiskolák reformjával foglalkozó, a miniszterségét még megelőző évtizedekben a témáról tartott tanácskozásokhoz, amelyek sorát a *Csáky Albin* miniszter által 1892-ben összehívott értekezlet nyitotta meg. Annak jelentőségét is meghaladta azonban a Társadalomtudományi Társaság által 1904-ben szervezett vita, majd pedig a két év múlva, *Lukács György* minisztersége idején az egységes jogosítású középiskoláról rendezett ankét, amelyet egy idevágó miniszteri rendelet is követett 1912-ben.

A középiskolákkal kapcsolatban tett fenti megjegyzésein kívül *Jankovich* külön is többször foglalkozott a *polgári iskolákkal*. Ez ügyben alapvető megállapításának tartható, hogy a fennálló helyzeten már csak azért is változtatni kell, mert az iskolatípusnak nincs határozott profilja és – a középiskolával ellentétben – nem illeszkedik világosan az iskolaügy egészébe. Szerinte a helyzeten az iskolatípus feladatának újragondolása segítené. Nyújtson tehát a polgári iskola továbbra is általános műveltséget, de készítsen fel egyben a szakiskolákban folyó továbbképzésre is. Előbbit szolgálná az iskola tantervének hozzáigazítása a majd átalakított középiskoláéhoz. A széleskörű változtatások szükségessége mellett szól, hogy ezek megvalósításával mind a polgári iskolák, mind pedig a középiskola alsó tagozatának természetes folytatását képeznék a két-hároméves szakiskola, amely kifejezetten gyakorlati pályára készítené fel.

Különösen hibáztatja *Jankovich* a polgári iskolák ötödik és hatodik osztályának létezését. Ez az észrevétel lényegében csupán a polgári fiúiskolákra vonatkozatható, hiszen a polgári leányiskolák a törvény értelmében már kezdettől csak négyosztályosak voltak. Az akkor nyilvántartott 486 polgári iskolából 182 volt fiúiskola és ezek közül csak hét működött hat osztállyal, de az V–VI. osztályok legtöbbje is csak gyéren volt látogatott. Nem telt bele egy év, amikor *Bikády Antal* a programbeszédre utalva, a képviselőház 1914. március 14-i 519. ülésén interpellációt intézett a miniszterhez a polgári iskola reformja tárgyában (*Napló*, XXII. kötet, 502–504. o.). Tényekkel bizonyítja, hogy a polgári iskola nem felel meg az 1868. évi népiskolai törvényben előírtaknak és ezért javasolja, vegyék fel a tervezett, úgynevezett reformpolgári iskola tantervébe többek között a könyvelést, a jogi és közgazdasági ismereteket, a vegytant, a fizikát, a kertészetet, a mezőgazdaságot. Ezeket a tantárgyakat ugyanis a végzett növendékek felhasználhatnák tanulmányaik folytatására például a gazdasági, a pénzügyi, a könyvvitel akadémiákon, a kertészeti tanintézetekben stb. Ugyanakkor javasolja az önkéntességi jog megadását is a végzetteknek.

Jankovich hajlandónak mutatkozik törvényjavaslatot benyújtani a polgári iskola átalakításáról, de csak a tervezett középiskolai reformmal együtt, sőt kilátásba helyezi, hogy engedélyezi az abban kitűnő eredménnyel végzettek felvételét a gimnázium felső osztályaiba. Mindezekkel eleget kíván tenni régi elgondolásának, hogy így a polgári iskola szorosabb kapcsolatba kerüljön a majd egységes tantervvel működő középiskolával, egyben egységesebb tanrendszer lépjen életbe az iskolaügy egészében. Helyesli azt is, hogy a négyosztályos polgári iskola megfelelő tantervvel készítsen fel a további, a szakiskolákban folytatott tanulmányokra, különösen az ipari és a felső kereskedelmi iskolákra (ez utóbbiak száma akkor 54, tanulóiké 104 097 volt). Nem ért egyet azonban a miniszter azzal, hogy a polgári iskola az akadémiákra is képesítsen, hiszen az egyetemre is csak a nyolcosztályos gimnázium nyújt előképzést. A sürgős lépések megtételét az önkéntességi jog elnyerésére sem tartja indokoltnak, többek között amiatt sem, mert a honvédelmi minisztériummal és a más fórumokkal való egyeztetés amúgy is hosszú időt venne igénybe.

A polgári iskolákkal szorosan összefüggő, akkor 104 097 tanulóval működő 54 *szakiskolára* a középiskolák alsó négy osztálya képezhetne és készíthetne fel, ha az utóbbiakban egységes tanterv lépne életbe.

Programbeszédének a *felsőoktatásról* szóló részében *Jankovich* említést tesz új intézetek, egyetemek létesítésének tervéről. (Erre majd miniszterségének későbbi éveiben kerül sor.) Most csupán néhány hasznos, módszertani jellegű tanáccsal szolgál a felsőoktatásban résztvevő tanárok számára. Az egyik szerint a képzés során először a szaktudomány általános fogalmaival kell a hallgatókat megismertetni és csak ezután részletesebben a tudományos ismeretekkel, ez utóbbiakkal főként szemináriumokon. Ezeket készítsék fel tanítványaikat a tudományos kutatásra, az ehhez elengedhetetlenül szükséges módszerek alkalmazására. Lehetőséget kell teremteni különösen a magántanároknak párhuzamos tanfolyamok vezetésére, hogy a hallgatók így többféle irányzat tanaiba tekinthessenek bele.

A hazai felsőoktatás viszonyait jól ismerve, felhívja a figyelmet a budapesti egyetemen tapasztalható bajokra, különösen a jogi kar közismert túlszűfoaltságára, ahol a tudo-

mányos ismeretek gyarapodása következtében alig jut idő arra, hogy beavassák a fiatalokat a tudományos munkába, az abban legjobban használható módszerek alkalmazásába, amiként az már megvalósult a pesti egyetem orvostudományi karán. A magántanárok bevonása a munkába, felkérésük – a fent említett – tanfolyamok vezetésére sokban segítséget nyújthatna a túlszűfolttság enyhítésében is. Végül a miniszter kilátásba helyezi több pénzügyi, gazdasági természetű intézkedés bevezetését, mint amilyen például a lecke-pénz visszaállítása, az új vizsgadíjak megállapítása stb. (*Napló*, XXIV. kötet, 328–330. o.).

Az 1914/15. évi költségvetésről folyó tárgyalások

A miniszter programnyilatkozatában kifejtett terveknek, az újabb elgondolásoknak a megvalósítására az ország 1913/14. évi költségvetési tárgyalásai adták meg a lehetőséget (*Napló*, XXIII. kötet, 140–152. o.). Az 1914. március 19-én a képviselőház 524. ülésén a *Teleszky János* pénzügyminiszter által benyújtott előterjesztés szerint a 2 284 096 koronát kitevő teljes összegből a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az előző évinél 14 millióval többet, 159 milliót kapott. Ebből egyebek mellett a rendes kiadásokra 130,2 millió korona, az átmenetiekre 8,8 millió, a beruházásokra 11,7 millió korona jutott.

A tárca költségvetésének képviselőházi tárgyalásain az elsőként szót kapó *Kenedi Géza*, mint a téma előadója, az előirányzott összeg növekedését azzal magyarázza, hogy a népszaporulat következtében összességükben nőttek a kulturális igények. Ezt figyelembe véve a népiskolák közül az államiak számára egy év alatt 3,8, a nem államiaknak az 1913. évi 21,5 millióval szemben most 24,7 milliót, de az oktatásügy és a kultúra minden ágára is az előző évinél többet irányzott elő a beterjesztett törvényjavaslat.

Sorra veszi ezután *Kenedi Géza* a kiadásokra jutó részadatokat. Ezek szerint a megnövekedett összeg túlnyomó része az óvodák, az állami népiskolák költségterítésének növelését, a lelkészi díjpótlékok, a nyugdíjak emelését szolgálja. A fennmaradó összegből mintegy kétfélmilliót fordíthatnak majd új állásokra, egyéb intézmények mellett például a két egyetemen néhány új tanári státuszra, a középiskolákban 50, az elemi népiskolai intézetekben 800, a felső nép- és polgári iskolákban 5 új tanári, 100 új kisdédóvói állásra, valamint múzeumok, könyvtárak fejlesztésére, 900 000 koronát egyházi célokra. Ismételtlen kiemeli, hogy az 1868. évi egymillió, az 1895. évi 15,5, az 1906. évi 59, az előző évi 125 millió koronával szemben most 159 millióban részesül a kultúra.

A tárca költségvetésének tárgyalására fordított üléseken mintegy húsz képviselő kapott szót. A felszólalók különböző felfogásuknak, politikai beállítottságuknak, érdeklődési körüknek megfelelően nem szűkölködtek a tervezetnek, de a tárcának és magának a miniszternek pozitív vagy negatív megítélésében sem. Visszatérően hozták szóba a felszólalók az internátusok létesítésének fontosságát a sokszor vidékről bejáró középiskolások számára, az oktatásügy szabályozásában a tanszabadság elvének biztosítását, valamint a tananyag tartalmának, az oktatási módszereknek, a tanügy egész rendszerét, szervezetét érintő kérdéseket, és különösen a nemzetiségi képviselők a nem magyar ajkúak kívánságait, például azt, hogy már az elemi népiskolákban is minden gyermek saját

nyelvén részesüljön hitoktatásban, vagy vegyék fel a középiskolák tantervébe – akár csak fakultatív tárgyként is – a helyileg divó nemzetiségi nyelv oktatását stb.

Néhány kisebb jelentőségű felszólalás után a képviselőház 1914. május 5-i 535. ülésén került sor *Jankovich Béla* miniszter reflexiójára, az elhangzott észrevételek, bírálatok megválaszolására. Hivatkozva az 1848. évi X. törvénycikkre, amely kimondja, hogy a vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségleteiről az állam tartozik gondoskodni, kijelenti, hogy nem kíván vitatkozni a vallásoktatásról az egymástól amúgy is különböző álláspontot képviselőkkel. Indokolja ezt az elhatározását az is, hogy ő maga különben is fontosnak tartja az autonóm hitközségek támogatását, fejlesztését.

Az összehasonlítás céljával visszatekint a közoktatás állapotára elődei idején. Kiemeli ezek érdemeit a népiskolai oktatásra vonatkozó törvényjavaslataik benyújtásában. Erőfeszítéseik folytatását jelenti, hogy 1908–1911-ig ugyan átlagosan csak évi 50, de 1911–1912-ben már 832-vel szaporodott a tanítók száma. 1908-ban egy tanítóra átlagosan 62, 1912-ben már csupán 58 gyermek jutott. A tankötelesek száma évente átlagosan 25 000 tanulóval gyarapodott, s köszönhetően ennek is, míg 1908-ban 1 756 községben nem volt iskola, a vita idején már csak 375-ben nincs. Az így kimaradt tankötelesek száma mindössze 11 678, ami alig fél százaléká az iskolaköteleseknek. A bajt tehát nem az okozza, hogy nincs iskola, hanem a tankötelezettség hiányos ellenőrzése. Egyébként az ország egyes részein amúgy is nehezen közelíthetők meg az iskolák, így segítséget leginkább a közlekedés fejlesztése és az internátusok számának növelése jelenthetne. Utal ennek kapcsán arra, hogy az elemi népoktatásra 1905-ben a tárca költségvetésének 29 százaléka, azaz 11 millió jutott, az általa javasolt új tervezetben az összkiadásoknak 43 százaléka, tehát 67 millió. Ha ehhez hozzászámítjuk az egyes települések, tehát a városok és községek költségvetéséből adódó 39 milliót, akkor így a népiskolai oktatás önmagában is összesen 106 millióval számolhat.

A miniszter ezután beszámolt a röviddel korábban kiadott rendeleteiről. Az egyik közülük arról intézkedett, hogy az állami iskolákban a hitoktatás a tanulók nyelvén történjék. Kívánatosnak tartotta ugyanis, hogy a nem magyar ajkú tanulók az állami iskolákban is anyanyelvükön tanuljanak írni-olvasni.

A középiskolai oktatásról szólva alapelveként jelöli meg az általános műveltség terjesztését, de óv ugyanakkor attól, hogy a középiskola ismerethalmazt adjon. Törekedjék inkább arra, hogy a tanulók áttekintést kapjanak a műveltség különböző ágairól, és ennek birtokában életük további szakaszában érdeklődésüknek és képességüknek megfelelően egészíthessék ki ismereteiket, választhassanak pályát. Gondolva az iskolai éveket követő művelődésre, *Senecának* azt a mondását, hogy nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk, szellemesen olyan változtatással idézi, hogy nem csak az iskolában tanulunk, hanem az életben is. Kifejti ezután, hogy az állam egységét és fennmaradását nem veszélyezteti, ha polgárai különböző nyelveken beszélnek. A nemzeti, nemzetiségi hovatartozás azonban nem állhat ellentétben a kulturális szempontokkal, ezért a középiskolában a magyart kell a tanítás nyelveként használni. Elhatározása, hogy a középiskoláról szóló, őszre tervezett reformjában lehetővé teszi, főként a nemzetiségi tanulókra gondolva, a nemzetiségi nyelvek tanítását is. Fontos ez nem csak a nemzetiségek miatt is, hanem azért is, hogy a magyar anyanyelvűek is elsajátíthassák a vidékükön élő nemzetisé-

gek nyelvét. Nem látja viszont helyét a középiskolai tantervben a szaktudományoknak, amelyeknek az egyetemeken van helyük.

A középiskolai tanulók számát illetően emlékeztet arra, hogy az 1911/12.-i tanévben 70 000 tanuló járt középiskolába. Ezzel nálunk 258 lakosra, (MTA Ausztriában 196-ra, Poroszországban 170-re) jut egy tanuló (*Napló*, XXIV. kötet, 325. o.).

Részletesen ismerteti a miniszter a további teendőket. Ezek közül elsőrendűnek tartja az ellenőrzés szigorítását, mert az utolsó években észlelhető lassúbb haladás okának éppen annak hiányosságát tartja. Elemzése szerint két külön feladat az iskolák közigazgatása és pedagógiai ellenőrzése. Az előbbire vonatkozóan a megoldás kulcsát az adminisztrációs ügyek decentralizálásában látja, és ennek értelmében ezt a feladatot a minisztérium helyett a megyék hatáskörében létrehozott járási tanácsokra bízna. Ezek szervezésétől főként azt várja, hogy az iskolák ügyei szorosabb kapcsolatba kerüljenek a megyei és járási hatóságokkal. A tanügyi, pedagógiai szempontok érvényesítését szolgálja a járássokban iskolalátogatóknak, a megyékben a tanfelügyelőknek a közreműködése. További ilyen vonatkozású elgondolásai között szerepel az állami és az egyházi iskolák közelítése egymáshoz.

Bejelenti azt is, hogy a felsőbb leányiskolák helyett leánygimnáziumokat szándékozik alakítani, különösen ott, ahol egyetem is működik. Az adott tanévben 1 040 tanulóval rendelkező 54 szakiskola helyett a következő tanévben számukat 60-ra kívánja emelni.

Rátérve a felsőoktatásra, felveti a közgazdasági szakosztály létrehozásának tervét a műegyetem kebelében. Már csak az orvostanhallgatók és a jogászok nagy száma miatt is nagy jelentőségű esemény, hogy az évtizedek óta a pedagógiai sajtóban és számos tanácskozáson sokoldalúan megvitatott kérdés lezárásaként az 1912. évi XXXVI. törvénycikkkel létrejött a debreceni és a pozsonyi tudományegyetem, és 1914-től már mindkettőn folyik a képzés. A debreceni intézményben először csak bölcsészeti, jog- és államtudományi, a pozsonyiban jogi és bölcsészeti kar jött létre, de szándékában áll a további bővítés. Tervbe vette az összeköttetés megteremtését az új egyetemek és a magyaróvári akadémia között, ez utóbbinak bekapcsolásával a pozsonyi egyetem természettudományi karába. Elgondolása szerint a mezőgazdasági képzés alapját nyújtó mezőgazdasági iskolákat a polgári iskolákhoz kellene csatolni és ezt egészítené ki magasabb szinten egy újonnan alakított egyetem keretében létrehozott intézet. Bejelenti, hogy a 270 hallgatót foglalkoztató műegyetemen mezőgazdasági szakosztály alakult. Az országgyűlés kétmillió koronát szavazott meg a két új egyetem költségeire, amelyeket 1922-ig kell majd megnyitni. A budapesti egyetem túlsúlyosságát csökkentheti a beírás költségeinek emelése. Befejezésül válaszol a színházakkal, a néprajzi gyűjtemények elhelyezésével kapcsolatos felszólalásokra.

A miniszter alapos és több témában kifejtett gondos elemzése, a pedagógiai kérdésekben megmutatózó jártasságáról tanúskodó expozéja után szokásosan két részletben szavaztak, először általánosságban, majd az egyes törvénycikkelyekről külön-külön részleteiben is. Említhető, hogy a törvényjavaslat utóbbi szavazása során a képviselőház nem fogadta el *Juriga Nándor* nemzetiségi képviselő határozati javaslatát a pozsonyi egyetemen szlovák nyelvi tanszék felállításáról. Kisebb-nagyobb módosításokkal végül a képviselőház, majd néhány nap múlva a főrendiház is elfogadta az előterjesztést, így az

1914/15. évi XXXVII. Költségvetésről szóló törvénycikk néven szentesítést nyert (*Magyar Törvénytár*, 1914. évi törvénycikkek, 303–333. o.).

A miniszter törvényhozó tevékenységének áttekintése

Jankovich Béla jogalkotó munkásságát már miniszterségének első évében, 1913-ban kezdte el, amikor elődje, *Zichy János* által régebben benyújtott, de tető alá nem hozott törvényt két újra a Ház elé terjesztette.

Az állami, illetőleg nem állami, tehát községi és felekezeti elemi, a felső nép- és a polgári iskolákban, valamint a gyógypedagógiai iskolákban működő tanítók és tanítónők illetményeinek, továbbá azok özvegyei és árvái ellátásának szabályozásáról szóló két törvény tárgyalása nagy érdeklődést váltott ki. Ugyanis azok alapvetően meghatározták a tanítói fizetések új rendjét, és a hatályos pénzügyi szabályok értelmében a jövedelmüket is a következő évekre.

Az 1913-ban a képviselőházban folyó tárgyalásokon az elsőként szót kapó *Giesswein Sándor* prelátus elismeri ugyan, hogy az előterjesztés 33 000 tanítót előnyösen fog érinteni, de méltánytalannak találja különbséget tenni a tanítók és tanítónők között a besorolás egyes pontjaiban. *Giessweinnek*, a feminista mozgalom támogatójának ez a felvetése igazságérzetéről tanúskodik. További ellenvéleményét, amelyben pontosítani kívánja a törvény előírását a szerzetes tanítók egyenlőségéről, érthetővé teszi a keresztényszocializmus nagytekintélyű alakjának egyházhű felfogása.

Damian Vazul nemzetiségi képviselő a nyelvi kérdés figyelmen kívül hagyását nehezményezi és javasolja, hogy a minősítésről szóló kitételben is legyen tekintettel a törvény az országban élő nemzetiségek érdekeire. Felszólalásának indítékából kiérezhető tiltakozása amiatt, hogy a nemzetiségek lakta területeken éppen az előző évtizedben létesítettek új állami népiskolákat a magyar nyelv terjesztése érdekében.

A két ellenvéleményt kifejező felszólalás után elfogadott viszont a többség két határozati javaslatot arról, hogy adjon az állam a nem állami népiskoláknak még nagyobb segítséget, valamint hogy egészítsék ki a szerzetes tanítók illetményét 800 koronáig terjedő államsegéllyel, és induljanak meg végre legalább az előmunkálatok az 1868. évi népiskolai törvénynek – az évtizedek során többször javaslatba hozott – revíziója tárgyában. Miután a képviselőházhoz hasonlóan a felsőház is elfogadta a törvényjavaslatot, a Ház elnöke a június 11-én tartott 455. ülésén jelenthette az 1913. évi XV. és XVI. törvény kihirdetését (*Magyar Törvénytár*, 1913. évi törvénycikkek. 268–279., 279–291. o.).

Gazdagították *Jankovich* törvényhozói tevékenységét a – fentiekben már említett – még korábban, a képviselőház május 26-án, június 3-án, 11-én, valamint 14-én lefolytatott, az állami óvónők illetményeiről szóló, 16 paragrafusból álló, valamint a nem állami óvodák jogviszonyairól és a községi és felekezeti óvónők illetményeinek rendezéséről szóló, 37 paragrafusból álló törvényjavaslatok (*Magyar Törvénytár*, 1913-évi törvénycikkek 410–415. o. és 416–426. o.).

Köztudott, hogy a magyar nevelésügy történetében először az 1891. évi XV. törvény foglalkozott az óvodák ügyével. Bár az újabb előterjesztés jelentősége nem mérhető

elődjéhez, a magyar óvodaügy alaptörvényéhez, de újdonságot jelentett, hogy a nem állami óvodákban működő óvónők illetményeiről szóló jogszabály kitért ezeknek az óvodáknak a jogviszonyaira is. A tárgyalásokon *Sigiescu József*, aki egyébként a közoktatási bizottság szóvivője volt, előadói beszédében emlékeztetett arra, hogy az 1891. évi XV. törvénycikket a nemzeti állameszme megerősítésére irányuló törekvés hozta életre. Utalva az előterjesztésben szereplő nemzeti és a hazafias momentumokra, a szónok nem rejtett céljai között kiemelte – és annak napirendre tűzését és jelentőségét azzal magyarázta –, hogy a kisdédóvó intézetek fontos szerepet töltenek be a magyar nyelv elsajátításában az óvodáskorúak körében, hiszen azok a nem magyar anyanyelvű közösségekben is elsajátíthatják az államnyelvet legalább társalgási szinten. Külön kitért az előadó a fizetések összegére, amelyet az előterjesztés úgy állapított meg, hogy ledöntötte a válaszfalat az állami és nem állami óvodák között, amennyiben egyfelől egyforma fizetést biztosított a többféle fenntartó óvodájában működők részére, másfelől a kezdő fizetést egyöntetűen az elérhető 1100, a legmagasabbat – 26 évi szolgálat után – 2200 koronában állapította meg, kiegészítve ezt az évek során 320-tól 800 koronáig terjedő lakbérrel. Eltérés mutatkozik viszont a két különböző fenntartó intézeteiben működők között több vonatkozásban. Míg az állami alkalmazásban állók kezdetben, a többiek 240-től 600 koronáig terjedő lakbérben részesülnek. A maximális fizetést, a 2000 koronát és a 800 korona lakbért a nem államiak 31, az államiak 26 év után érhetik el. Eredményként említhető, hogy 1891. évi törvény szerint a fizetések maximuma csak 600–800 korona volt, és most már hat év után 1200 koronával többet, sőt 30 év után a régiek majdnem négyszeresét, 2200 koronát kapnak. Természetesen figyelembe kell venni azt, hogy a mintegy két évtized alatt a pénz értéke nem keveset csökkent és most csak az államiak kaptak két ízben esedékes 100–100 koronás ötödéves pótlékot.

Az összehasonlítás az 1891. évi törvénnyel más vonatkozásban is hozzájárul annak igazolásához, hogy mennyivel előnyösebb feltételeket teremtett az 1913-ban benyújtott törvényjavaslat. Gondosan elő írja ez többek között például az óvónőnek járó lakás kritériumait is, kimondva például, hogy annak két rendezett padlózatú szobából, konyhából, kamrából és a szükséges mellékhelyiségekből kell állnia. Kiköti a törvényjavaslat, hogy a nem állami óvónőknek csak akkor szolgáltatható ki a fizetés természetben, ha ezt az óvónő vagy az óvodafenntartó közreműködése (a javaslat szavai szerint: „közbejötte”) nélkül szedik be. Ezzel nyilván a törvényhozó meg akarta akadályozni, hogy ne termékekben, hanem pénzben juthasson a járandóság az alkalmazott kezébe. (Érdemes itt emlékeztetni a néptanítók helyzetére, akik évtizedekig folytattak akciókat annak érdekében, hogy a pénz helyett ne termékekben folyósítsák – az amúgyis csak egyre inkább csökkenő értékű – járandóságukat, hiszen ez azt a látszatot keltheti, hogy az szinte koldulásból állt össze.)

A kor szellemére utal egyébként a munkába álláskor előírt eskü új szövegezése, amely magában foglalja, hogy az óvónőnek fel kell kelteni a gyermek lelkében a magyar hazához való ragaszkodás tudatát, valamint ébreszteni és fejleszteni bennük a valláserkölcsi gondolkodást. Ez utóbbi kitértel egyébként a parlamenti tárgyalások során *Melzer Vilmos* szász nemzetiségű képviselő amiatt kifogásolta, mert az hasonlít a nem állami tanítók illetményeiről szóló 1907. évi XVII. törvénynek a nemzetiségeket sértő kitételeihez. *Pop Cs. István* az előterjesztést „az abban lefektetett veszedelmes elvek miatt” nem

fogadta el, ugyanis a magyar nyelv tanítását feleslegesnek és a nemzetiségek számára károsnak tartotta. Szerinte a törvény erőltetetten akarja a magyar nyelv használatára szoktatni a nem magyar anyanyelvű gyermekeket. Szavai szerint, ha a tanulókat anyanyelvüket megelőzően először a magyar nyelvvel ismertetik meg, az olyan, mintha egy gyermeket először lovagolni tanítanak és csak azután járnak.

Kifogásait *Jankovich* azzal vetette el, hogy az állam minden polgárának jól felfogott érdeke az állam hivatalos nyelvének elsajátítása, de különben is az iskolának kulturális hivatása van, akármilyen nyelvet oktat is. Hozzájárul viszont *Melzer Vilmosnak* ahhoz a javaslatához, hogy az óvodák fenntartóinak legyen joga a magyaron kívül a foglalkoztatás nyelvén is kitölteni az év végi jelentéseik egyik paragrafusában található hasábkotat. A törvény végeleges szövegének harmadszori olvasását követően a képviselőház többsége, majd a főrendiház is elfogadta az óvodaüggyel kapcsolatos mindkét törvényt, ez megjelenhetett a *Magyar Törvénytárban* (1913. évi XXXIX. törvénycikk, 410–416. o.; XL. törvénycikk, 416–426. o.).

Még egy tanügyi vonatkozású törvény fűződik 1913-ban *Jankovich* nevéhez, aki ugyancsak május 26-án nyújtotta be a képviselőház 451. ülésén az önálló gazdasági népiskolai szaktanítók és szaktanítónők illetményeinek rendezéséről szóló törvényjavaslatát, amelynek tárgyalása június 14–16-ig a 458–459. ülésen folyt. Ott *Sigiescu József* előadói beszédében úgy foglalja össze a törvényjavaslat előnyeit, hogy annak célja a földművelők munkájának produktívabbá tétele birtokaikon, és ennek érdekében a gazdálkodás legújabb vívmányainak, hasznos eredményeinek tudatosítása a köznép körében. Kiemeli azt is, hogy a gazdasági népiskola a földműves pályára készülő fiatalokat a gazdasági élet szükséges elemeivel ismerteti meg. Helyesli, hogy a törvényjavaslat lehetővé teszi a tanítók előléptetését igazgatóvá. Végül az előterjesztés érdeméül tudja be, hogy az a községi és felekezeti gazdasági népiskolákban alkalmazott tanítóknak az államiéval azonos illetményt, 35 év szolgálat után 400 korona fizetést és külön lakbérpótlékot biztosít. Miután a képviselőház a június 16-i 459. ülésén a törvényjavaslatot elfogadta, majd a június 20-i XLV. ülésén a főrendiház is jóváhagyta, az 1913. évi XVI. törvény megjelenhetett a *Magyar Törvénytárban* (1913. évi XLI. törvénycikk; 1913. évi törvénycikkek. 427–433. o.).

Jankovich évenként tett jelentést a képviselőháznak arról az eljárásról, amelynek során az 1907. évi XXVII. törvénycikk 21. paragrafusának alapján fegyelmi vizsgálat indult az előző évben. Az 1911-ben fegyelmi eljárás alá vont 116 községi és felekezeti elemi iskolai tanító bűnéül részben azt rótták fel, hogy elhanyagolták a magyar nyelv tanítását, másrészt pedig azt, hogy tiltott taneszközöket használtak. A mindezért államellenes magatartással gyanúsított, összesen 143 vádlott közül csak 70–80 tanítót találtak bűnösnek. (Érdemes figyelembe venni, hogy az országban ekkor mintegy 20 000 tanító működött nem állami, tehát községi vagy felekezeti iskolában.)

1913-ban a képviselőház 467. ülésén mutatta be *Jankovich* a nem állami tanítók ellen az 1912. évben az 1907. évi XXVI. törvénycikkbe ütköző vétségek miatt indított fegyelmi eljárásról szóló jelentését.

Az 1913/14. évi eljárásról a képviselőház 1915. december 1-i 590. ülésén tett jelentést. Folytatódik ez az eljárás a további években is, például az 1915. év folyamán indított eljárásról az 1916. július 11-i 612. ülésen kerül jelentés az országgyűlés elé.

Ugyanebben az évben még két törvény fűződik nevéhez (*Magyar Törvénytár*, 1916. évi XVII. törvénycikk, 72–78. o., és XVIII. törvénycikk, 78–79. o.). Az 1916. évi XVII. törvénycikk az iszlám vallás elismeréséről szól, a XVIII. törvénycikk pedig, tekintettel a háborús viszonyokra, a mozgósítás folytán tényleges katonai szolgálatra bevonult tanítóknek és nevelőknek, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról intézkedik.

Összegzés

Tanulmányunkkal lényegében kettős célt követünk: bemutatni egyfelől *Jankovich Béla* élete lényegesebb szakaszának tartható miniszteri működését, par excellence jogalkotó munkásságát, másfelől bepillantást nyújtani ennek kapcsán a dualizmus korabeli parlamenti élet sajátosságaiba, a tanüggyel foglalkozó tárgyalások menetébe.

Ezek ismertetése lehetőséget nyújthat az olvasónak ahhoz, hogy tájékozódhasson a korabeli tanügy néhány fontos tényéről, hogy így az országgyűlés ülésein kifejtett nézetekből, az adatokra, tényekre utaló megjegyzésekből az eddig publikáltaknál teljesebb kép bontakozzék ki a korabeli tanügy állapotáról.

A dualizmus korának egyik utolsó kultuszminisztere egész működése és főként jogalkotó tevékenysége révén megérdemli megbecsülésünket és neve előtt a „jogalkotó” epitheton ornans használatát, mert a korszak miniszterei közül a magyar tanügy korszerűsítésében jelentős szerepet töltött be.

Irodalom

A középiskola reformja (1905) Rendezte a Társadalomtudományi Társaság, Budapest.

Felkai László (1985): Viták az egységes középiskola megteremtése körül. In: *Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról*. Budapest. 238–246.

Magyar Törvénytár, 1913. évi törvénycikkek.

Magyar Törvénytár, 1913. évi XLI. törvénycikk, illetőleg 1913. évi törvénycikkek 427–433.

Magyar Törvénytár, 1913. évi XXXIX. törvénycikk. 410–415.; XL. törvénycikk, 416–426.

Magyar Törvénytár, 1914. évi törvénycikkek.

Néptanítók Lapja, 1917. június 21-i L. évf. 25. sz. 2.

Szakértekezlet az egységes jogosítású középiskoláról 1906.

Az 1910–16. évi országgyűlés Képviselőházának naplói.

A jogalkotó kultuszminiszter, Jankovich Béla

ABSTRACT

LÁSZLÓ FELKAI: BÉLA JANKOVICH: MINISTER OF CULTURE AND LEGISLATOR

Having completed his studies in Hungary and abroad and being a statesman of the greatest economic and legal knowledge, Béla Jankovich (1865–1939) served as minister of culture and religion in the government of László Lukács, then that of Count István Tisza, between 1913 and 1917. His knowledge of issues in Hungarian education and his sense of responsibility for its modernisation are shown by the number of his bills, surpassing all his predecessors in this respect. This is an indicator of his determination and also of the firm theoretical grounding of his work, resulting in more significant outcomes than in the case of other ministers of culture in this era. In his program speech in the 1914/15 budget debate in parliament he outlined his remarkable views on schooling and, embedding these in a wider context, on Hungarian cultural life. His provisions and laws introduced stricter control over public education, shaped secondary curricula and contributed to a more unified system of education. He took legal measures to adjustment of teacher salaries in all kindergarten and elementary education. In contrast to one or two laws prepared by his predecessors, the 11 laws Jankovich created successfully served to the whole of education in the Dualistic era.

Magyar Pedagógia, **103**. Number 1. 105–117. (2003)

Levelezési cím / Address for correspondence: Felkai László, H–1136 Budapest, Hollán Ernő u. 51.